

Forrás: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2022/04/engel-eniko-a-ket-vilaghaboru-kozotti-csehszlovakiai-tortenelem-es-honismereti-tankonyvek-didaktikai-felepítése-13-01-10/>

Engel Enikő

A két világháború közötti csehszlovákiai történelem és honismereti tankönyvek didaktikai felépítése

Jelen tanulmány a két világháború közötti korszak csehszlovákiai tankönyvterméséből húsz kötet didaktikai szempontok szerinti elemzésére vállalkozik. A vizsgálat tárgya a tankönyvek általános felépítése, a tankönyvek képi elemei, a tankönyvekben szereplő kérdések és feladatok, valamint ezek összefüggései, továbbá a leíró/szerzői szövegek tulajdonságainak elemzése. A két világháború közti Csehszlovákiában sajtóságtól elszigetelt helyzetben volt a magyar nyelvű tankönyvkészítésnek. Ezért indokolt a tankönyvszerzői életutak felvillantása is.

A tankönyvszerzők

Érdekes szemügyre venni a két világháború közti csehszlovákiai tankönyvek keletkezését abból a szempontból, hogy kik készítették őket. Ez alapján három kategória rajzolódik ki:

1. Cseh és szlovák szerzők által írt, magyarra lefordított tankönyvek.
2. Cseh és szlovák szerzők munkái, amelyeket tartalmilag átdolgoztak a magyar diákok számára.
3. Magyar társszerzővel vagy teljes egészében magyar szerzők által írt tankönyvek.

A legjelentősebb cseh történelemtankönyvek szerzői közé sorolhatjuk *Josef Horčíčkát*, aki 1870-ben született České Třebové településen (a mai Csehország területén). Tankönyvszerzői munkája mellett elemi iskolai tanítónak tevékenykedett Hradec Královéban, valamint a polgári leányiskolában, Ústínad Orlicí településen.¹

Stanislav Nikolau szintén az ismert tankönyvszerzők közé tartozott. Ő 1878-ban született,² földrajz-történelem szakon végzett a Karlo-Ferdinand, későbbi nevén Károly Egyetemen. Tanári és tankönyvszerzői munkássága mellett földrajzi szaklapokban is publikált. Az egyik legismertebb ezek közül a *Širým světem – Zeměpisný měsíčník*, azaz A nagyvilág – Földrajz havilap címmel és alcímmel megjelent képes lap, amelynek a társszerkesztője volt.³

Stanislav Klíma szintén számos tankönyv társszerzője volt a két világháború közötti történelmi periódusban. A többi tankönyvszerzőhöz hasonlóan ő is tanárként dolgozott.⁴

A szlovák szakemberek közül a rózsahegy (Ružomberok) születésű, Pozsonyban teológusként végzett *Jozef Koreňt* kell megemlíteni. Tankönyvei miatt vált jelentőssé, bár nemcsak történelemtankönyveket írt, hanem nyelvészettel is foglalkozott.⁵

Pavol Bujnák szintén jelentős szlovák tankönyvszerző volt. 1882-ben született Alsókubínban (Dolný Kubín). Foglalkozott hungarológiával és szlavisztikával, emellett irodalomkritikus, történész, nyelvész, fordító és egyetemi tanár is volt egy személyben. Összehasonlító

Engel Enikő: A két világháború közötti csehszlovákiai történelem és honismereti tankönyvek didaktikai felépítése

nyelvtudományi munkái máig jelentősek. A prágai és pozsonyi egyetem magyar nyelv- és irodalomtanára volt egészen 1932-ben bekövetkezett haláláig.⁶

Martin Ježo szintén kiemelkedő szlovák tankönyvszerző volt, aki állami tanfelügyelőként, egyúttal a szlovák tanítóegyesület (ZUS) titkáráként is tevékenykedett. A *Magyar Tanító* című érdekvédelmi, pedagógiai és módszertani tanügyi közlöny első száma az ő neve alatt, Ježo Márton szerkesztésében jelent meg. Komáromban 1920 és 1932 között volt tanfelügyelő, majd Besztercebányán folytatta tanfelügyelői pályáját 1932 és 1946 között. Számos magyar nyelvű történelemtankönyv szerzője volt.⁷

A cseh és szlovák tankönyvszerzők mellett a magyar tankönyvszerzők és fordítók szerepe különösen fontos ebben az időszakban, mivel ők azok, akik elkészítették azoknak a tankönyveknek a magyar verzióit, amelyeket a diákok és a tanárok végül az iskolákban kézhez kaptak. Közülük kiemelkedő személyiség *Magyar Győző*, aki számos magyar nyelvű középiskolai tankönyv szerzője volt. 1873-ban született Pozsonyban, történelem-földrajz szakos tanár volt, de leginkább tankönyvírói tevékenységével hívta fel magára a figyelmet. 1918 előtt a pozsonyi evangélikus líceumban, később a magyar reálgimnáziumban tanított. Több mint tíz tankönyvet írt a közép- és polgári iskolák számára, de a tankönyvei mellett napilapokban és folyóiratokban is jelentek meg cikkei és tanulmányai, például az *Új Aurórában*, a *Híradóban*, az *Esti Újságban* és a *Prágai Magyar Hírlapban* is.⁸

A magyar nemzetiségű tankönyvszerzők közül kiemelkedik még *Banai Tóth Pál*, aki nemcsak lefordította a magyar iskolák számára a két világháború közti csehszlovák tankönyveket, de számos esetben átdolgozta ezeket, és több könyv társszerzője is volt. 1887-ben született, és a tankönyvek mellett számos természettudományi és pedagógiai jellegű szakmunka szerzője is volt. Aktív szereplője volt a két világháború között a felvidéki magyarság kulturális életnek. Cikkei jelentek meg a *Baráti Szó* című református ifjúsági havi lapban. Részt vett a Szlovenszkói Általános Magyar Tanítóegyesület kéthetente megjelenő hivatalos lapja, a *Magyar Tanító* szerkesztésében.⁹

Érdeemes még megemlíteni *Gisztl Margit* nevét is, aki a polgári iskolák számára német történelemtankönyveket fordított magyar nyelvre. Ő volt több éven keresztül a pozsonyi városi polgári leányiskola igazgatónője.¹⁰

A tankönyvek általános felépítése

Valamennyi korabeli tankönyvről megállapíthatjuk, hogy a leíró/szerzői szöveg teszi ki azok nagy részét. Olykor ezekhez a szövegekhez társulnak szómagyarázatok, valamint azt is láthatjuk, hogy a szöveg fontosabb fogalmait és tényeit kiemelik, melyek egyrészt arra szolgálnak, hogy segítsék a tanulók tájékozódását a tankönyvekben, másrészt a megtanulandó fontosabb adatokra ráirányítsák a figyelmet.

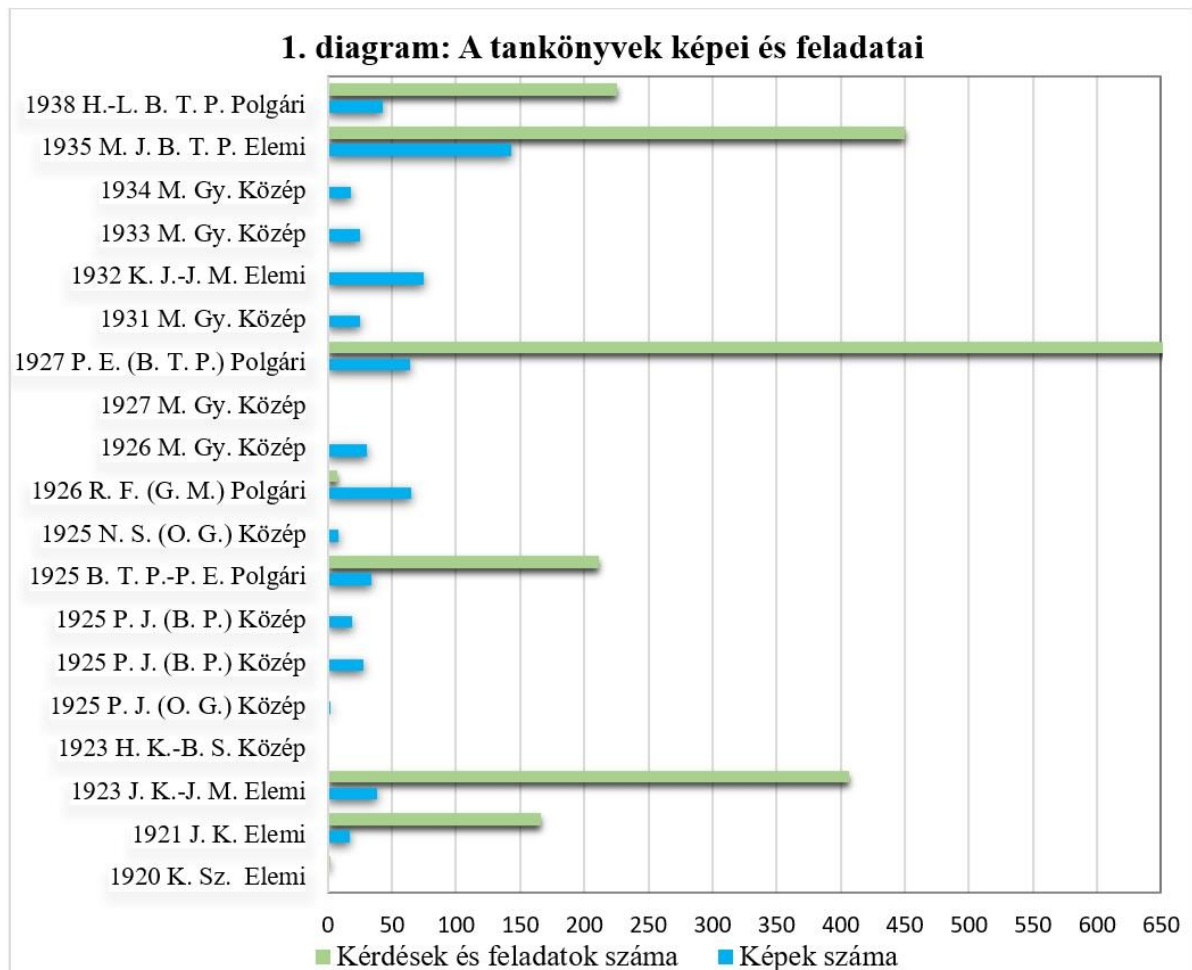
A leíró/szerzői szöveg mellett olykor ábrákat, illusztrációkat, ritkábban térképeket és diagramokat találunk a tankönyvekben. Az időben előre haladva azt figyelhetjük meg, hogy bár a tankönyvek szövegdominanciája mindvégig megkérdőjelezhetetlen, de 1927 után az általam vizsgált tankönyvek már nem készültek képek nélkül.

Engel Enikő: A két világháború közötti csehszlovákiai történelem és honismereti tankönyvek didaktikai felépítése

A kérdésekkel és feladatokkal kapcsolatban ez már nem mondható el. A tankönyvi képek szerepe mára már elengedhetetlen, ahogyan a kérdések és a feladatok szerepe is megkérdőjelezhetetlen, ellentétben a két világháború közti időszakkal. Szemléletes példa erre, hogy a 2021-ben használatos szlovákiai alapiskolai tankönyvek rengeteg képet tartalmaznak (pl. az 5. évfolyamosban 207, a 6. évfolyamosban 270, a 7. évfolyamos tankönyvben pedig 234 képet találunk).¹¹ A három könyv közül a legkevesebb képpel rendelkező is több ábrát tartalmaz, mint bármelyik két világháború közti tankönyv. Ez egyrészt a technika folyamatos fejlődésével, másrészt a képek tanításban betöltött szerepének felértékelődésével is magyarázható.

A két világháború között ritka az az eset, mikor a tankönyvek kérdésekkel és feladatokkal vannak ellátva. A vizsgált tankönyvek képeinek és feladatainak a számát következő diagram szemlélteti:

1. ábra: A tankönyvek képeinek és feladatainak mennyiségi mutatói

A diagramból láthatjuk, hogy Csehszlovákiában a két világháború között a magyar iskoláknak szánt tankönyvekben nem volt általános gyakorlat a kérdések és feladatok szerepeltetése.

Engel Enikő: A két világháború közötti csehszlovákiai történelem és honismereti tankönyvek didaktikai felépítése

Az ábrák és a feladatok között is találhatunk némi összefüggést. A diagramon ugyanis világosan kirajzolódik, hogy amely tankönyvek tartalmaznak kérdéseket és feladatokat, azok minden esetben képeket is tartalmaznak. Azonban azok a tankönyvek, amelyek képeket tartalmaznak, azok nem minden esetben vannak kérdések és feladatok. Ez is rámutat arra a jelenségre, hogy tankönyvi képek már egyre inkább nélkülözhetetlenek lettek a tankönyvekben, miközben a kérdések és feladatok továbbra is nélkülözhetőek, elhanyagolhatóak voltak. Ez arra világít rá, hogy a tanár tudásközvetítő szerepe, valamint a tankönyv, mint információtároló eszköz ebben a korban dominált. Az oktatási folyamatot leginkább a frontális tanítási módszerek alkalmazása jellemezte, valamint a tudnivaló információk tankönyvből való kinyerése.

A leíró/szerzői szöveg, mint tankönyvi elem az egész 20. század során megőrizte a vezető szerepét. Különösképpen a 20. század elején, de még ma is a szerzői/leíró szöveg tartalma jelenti a történelmi ismeretek fő forrását.¹²

Itt szeretnék röviden kitérni arra a kapcsolódó témára, hogy a két világháború közti időszakban, hasonlóan a magyarországi tankönyvek leíró/szerzői szövegeihez,¹³ a tartalmukat tekintve a nemzeti történelem kiemelten fontossá vált: a mi esetünkben ez a csehszlovák nemzet története. Bár csehszlovák nemzet igazából nem létezik (csak külön cseh és szlovák nemzet),¹⁴ azonban a két világháború közötti időszakban a csehszlovákiai tankönyvek folyamatosan ezt a kifejezést használják. Ezzel egyrészt a cseh és szlovák nemzet újonnan kialakult egységét próbálták megerősíteni, másrészt ezzel utólag kívánták a két nép történelmét egybeolvasztani. Így tehát a történelem mint tantárgy legfontosabb céljának azt tekintették, hogy megismertessék a tanulókat a csehszlovák nemzet történetével, valamint a legfontosabb világtörténelmi eseményekkel.¹⁵ Elsődleges céljuk a csehszlovák nemzeti összetartozás erősítése, a csehszlovák közös történelem méltatása és előtérbe helyezése kellett, hogy legyen.¹⁶

A másik feltűnő jelenség, hogy a középiskolás tankönyvek egyike sem tartalmaz kérdéseket és feladatokat. Bár elvétele képeket tartalmaznak – az elemi és polgári tankönyvekhez képest kevesebbet –, azonban feladatokat, kérdéseket és gyakorlatokat nem. Feltevésem szerint ez abból adódhat, hogy a középiskolás diákok tudását már fejlettebbnek és önállóbbnak gondolták a tankönyvszerzők, ezért úgy vélték, hogy számukra elegendőek a leíró szövegben rejlő információk, amelyek elsajátítását nem szükséges a kérdések és feladatokkal segíteni és elmélyíteni, hiszen a középiskolás diák már képes a leíró szövegből önállóan kinyerni a legfontosabb megtanulandó információkat.

Tankönyvi forrásokról ebben az időszakban nem beszélhetünk. Sem szöveges, sem képi forrásokat nem találunk ezekben a tankönyvekben.

A tankönyvek bevezetői többnyire a tankönyv tartalmáról ejtenek szót, valamint a tankönyv keletkezésének körülményeiről, például arról, hogy melyik törvény értelmében kellett rajta módosítani. Módszertani ajánlást ekkoriban nem fogalmaztak meg.

Engel Enikő: A két világháború közötti csehszlovákiai történelem és honismereti tankönyvek didaktikai felépítése

A tankönyvek képi elemei

A tankönyvek képi elemeiről megállapítható, hogy ezek kizárólag csak illusztrációknak tekinthetők, ha abból a meghatározásból indulunk ki, hogy a tankönyvek képi elemei akkor tekinthetők forrásnak, ha azokhoz kérdések vagy feladatok kapcsolódnak.¹⁷

A tankönyvekbe beemelt képek műfajilag nagyon sokszínűek, bár egy-egy tankönyvben vannak külön jellemző képtípusok. A rajzolt grafikák egy adott történelmi eseményről szólnak, amelyet a készítője szabadon alkotott meg.

Ami a fényképeket illeti, ha átlapozzuk ezeket a tankönyveket, láthatjuk, hogy egyes fotók gyakran ismétlődnek. Más esetben, ha nem is ugyanazok a képek, de a témával vagy személlyel szorosan összefüggő ábrák igen. Például Ludovít Štúr portréja, Tomáš Garrigue Masaryknak, Csehszlovákia első köztársasági elnökének az ábrázolásai a tankönyvek lapjairól kihagyhatatlanok. A portrék mellett gyakorta megjelenő képek még a különböző épületek rajzai, amelyek többnyire a korstílusokat hivatottak bemutatni, például a román építészeti korstílus ábrázolására a jáki templomot használják rendszeresen.

Kérdések és feladatok

A leggyakoribb kérdéstípus a két világháború közti tankönyvekben a leíró szövegre rákérdező, amely nem vár el a diákoktól magasabb szintű gondolkodási műveletet, mindössze azt, hogy egyes információkat keressenek ki és/vagy mondjanak vissza egy adott szövegrészből.

2. ábra: A leggyakoribb kérdéstípusok

8

nyeket hoztak. Az ő uralkodásuk alatt került Horvát-Szlavonország Magyarországhoz. Az Árpádházi királyok az országot egyes előkelő családok közt felosztották, a főurak pedig birtokaikból hű embereiknek adományoztak. A nép többségének birtoka nem volt, hanem a földesurak birtokain nyert ellátást, melynek fejében a földesurak birtokait művelte. Így fejlődött ki a **nemesség** és a **jobbágyság** intézménye. **II. Endre** király, aki igen gyenge uralkodó volt, a nemességtől való félelmében a nemesség jogait igen megnövelte. A nemesek olyan hatalmasak voltak, hogy már a királlyal sem sokat törődtek, aminek szomorú következményei voltak. Amikor az ázsiai vad tatárok jól szervezett hadseregükkel betörték az országba, a király, **IV. Béla**, a tatároknak ellenállni nem tudott, mert a nemesség nem segítette őt. A tatárok 1241-ben borzasztóan elpusztították az országot.

Az Árpádház 1301-ben kihalt.

Kérdések:

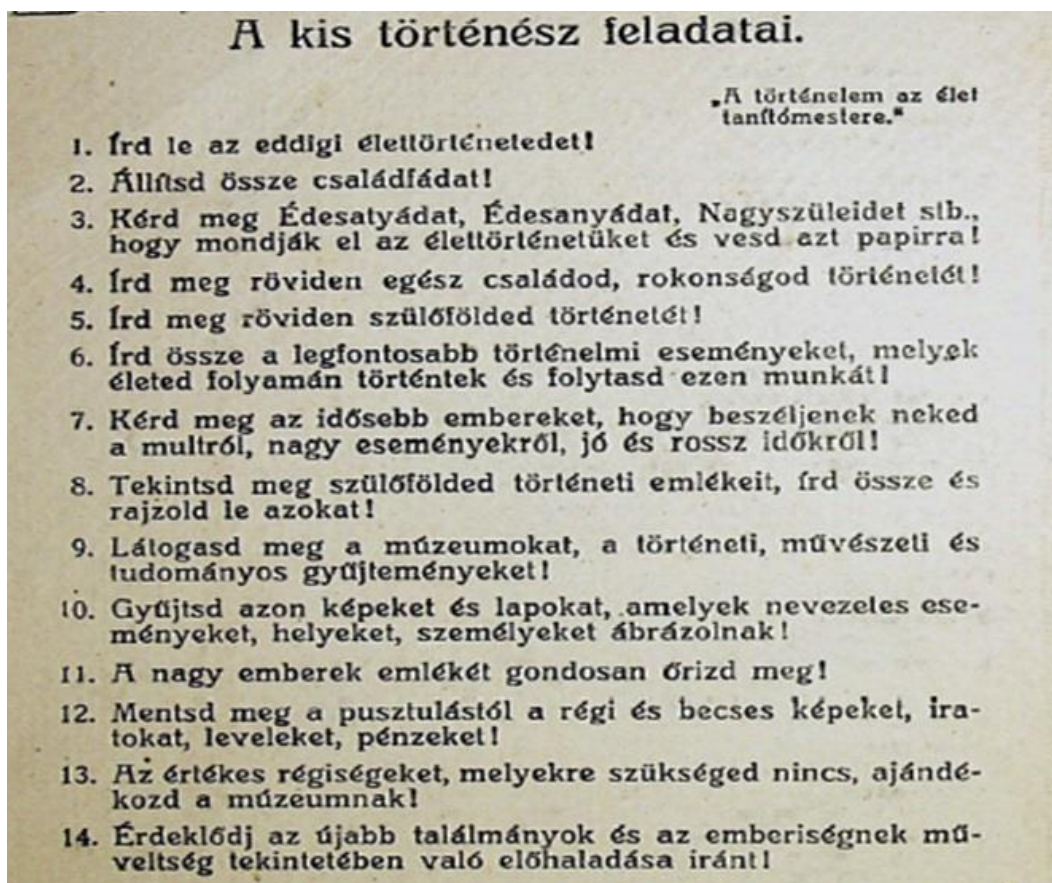
1. Mióta lakott terület hazánk?
2. Kik voltak a legrégebb lakói?
3. Mikor és kinek vezetése alatt jöttek be a csehszlovákok ősei?
4. Mely nép uralma alá kerültek nemsokára?
5. Ki szabadította fel őket?
6. Ki alapította a Přemysl uralkodócsaládot?
7. Hány évig uralkodott ez a család Csehország felett?
8. Hol terült el a Nagymorva Birodalom?
9. Mi tartozott hozzá?
10. Mikor terjedt el itt a kereszténység?
11. Kik voltak a legbuzgóbb terjesztői?
12. Ki volt a Nagymorva Birodalomnak leghatalmasabb fejlődője?
13. Mikor s minek következtében bomlott fel e birodalom?
14. Csehországban kik uralkodtak ezen időben s mely uralkodókat kell itt megemlítenünk?
15. Mikor halt ki a Přemysl-ház?
16. Mi lett Szlovenszko sorsa a bratislavai csata után?
17. Ki és mikor csatolta Szlovenszko Magyarországhoz?
18. Utódai közül kiket kell megemlítenünk?
19. Hogyan fejlődött ki a nemesség és a jobbágyság intézménye?
20. Mi volt az oka annak, hogy a tatárok olyan könnyen behatoltak az országba?
21. Mikor halt ki az Árpádház?

Forrás: Pálesch Ervin- Banai Tóth Pál: Történelem II. rész. A csehszlovák köztársaságbeli magyar tannyelvű háromosztályos polgári iskolák II. osztálya számára. Academia Könyvkiadóvállalat, Bratislava, 1927, 8.

Engel Enikő: A két világháború közötti csehszlovákiai történelem és honismereti tankönyvek didaktikai felépítése

A tankönyvrészletből láthatjuk, hogy mind a 21 kérdés az előző fejezet adatainak kikeresésére korlátozódik. Ezek a kérdések a tananyag reprodukzív elsajátítását segítik, de nem ösztönzik a diákokat önálló gondolkodásra.

3. ábra: A kis történész feladatai

Forrás: Koreň József - JežoMárton (magyar verzió: Banai Tóth Pál): Történelem és alkotmánytan a magyar tannyelvű népiskolák első osztályai számára. Stehr-féle könyvkereskedés és könyvkiadóvállalat, Prešov, 1923, 2.

A magasabb szintű kognitív műveleteket megcélzó kérdések és feladatok nem jellemzőek a tankönyvre. Olykor azonban találhatunk a 21. század tankönyveihez viszonyítva is meglepően korszerű kérdéseket és feladatokat, de ezek inkább csak üdítő kivételek. Ilyen kedvező eset, amikor a tanulókat megismertetik a történészi munkamódszerekkel.

Engel Enikő: A két világháború közötti csehszlovákiai történelem és honismereti tankönyvek didaktikai felépítése

A másik előre mutató eset, amikor a tanulókat aktivizálják a feladatok, például saját produktum létrehozására.

4. ábra: Tanulókat munkáltató feladat

Forrás: Janoška Miloš—Banai Tóth Pál: A szülőföld és honismeret könyve. A Csehszlovák Köztársaságbeli magyar tanításnyelvű elemi iskolák negyedik és ötödik évfolyama számára, A csehszlovák Grafikai Unió r. t. kiadása, Praha—Prešov, 1935, 26.

A térképhasználat során fejlődik a tanulók a térbeli tájékozódási képessége.¹⁸ Az ilyen és ehhez hasonló feladatok nagyszerűek, hiszen a diákok, ha megfelelő módon és mennyiségben gyakorolják a térképeken történő tájékozódást és a térképrajzolást, akkor a későbbiekben a térképolvasással, a térbeli gondolkodással nem lehet gondjuk.¹⁹

Hasonlóan önálló kutatásra ösztönzi a tanulókat például az alábbi kérdés: Hány analfabéta van a községünkben?²⁰ Bár ma már etikátlannak tűnik egy ilyen kérdés feltevése, mégis egyfajta kutatómunka szükséges a megválaszolásához, ami szintén a tanulókat önálló munkára serkenti, amely a történelmi munkához hasonló. Azáltal, hogy a diákok történelmi munkamódszereket alkalmaznak, például forrásokat elemeznek, adatokat gyűjtenek, forráskritikát alkalmaznak, szakértői tudásra tesznek szert, amely magának a történelemtudománynak a megértését lehetővé teszi.²¹

Az ilyen típusú feladatok azonban a szlovákiai tankönyvekben még ma is ritkák, nemhogy a két világháború között, ezért nevezem ezeket üdítő kivételeknek.

Engel Enikő: A két világháború közötti csehszlovákiai történelem és honismereti tankönyvek didaktikai felépítése

A leíró/szerzői szöveg tulajdonságai

A kutatott tankönyvek nyelvezete legtöbb esetben az iskolatípushoz alkalmazkodik. Tehát az elemi iskoláknak²² szánt tankönyvek nyelvezete megfelel a kisgyermek számára, addig a gimnáziumoknak és tanítóképzőknek szánt tankönyvek nyelvezete egy már majdnem felnőtt műveltségi szintjéhez áll közelebb.

A szövegek terjedelméről és tartalmáról szintén ez mondható el. Például a Csehszlovák Köztársaság alkotmányos berendezkedése című fejezet egy gimnáziumi és tanárképzőknek szánt tankönyvben 5 oldalból áll, addig az elemi iskoláknak szánt tankönyvben hasonló fejezet mindössze fél oldalt tesz ki. A nyelvezet, a nyelvi igényesség szempontjából a szöveg bonyolultságában a mondatszerkezetek tagoltságában vehetünk észre különbségeket a különböző korosztályoknak szánt könyveknél. Például az elemi iskoláknak szánt tankönyvek sokkal kevesebb többszörösen összetett mondatot tartalmaznak. Például: „*A falu magyar népének fő tulajdonsága a becsületesség, őszinteség és értelmesség. A tudását inkább tapasztalatból, mint a könyvből szereti meríteni. A község ügyei iránt lelkiismeretesen érdeklődik...*”²³ Látható az egyszerű, gyermeki fogalmazásmód.

Az alábbiakban nézzük meg Cyril és Metód tevékenységéről szóló szövegrészeket különböző korosztálynak és iskolatípusnak szánt tankönyvekben:

„*A csehszlovákok ősei sok évszázadon keresztül éltek pogány hitben. A keresztény vallásra csak a Krisztus utáni 9-ik században tértek rá. Ebben az időben a csehszlovákok okos és hatalmas uralkodója, Rastislav fejedelem, birodalmába két szláv hittérítőt hívott meg. 863-ban jött Szlovenszkora két keresztény apostol, Cyril és Metod, hogy a népet a keresztény hitre térítsék.*”²⁴

„*A csehszlovák néphez a keresztény hit tanai a IX. század kezdetén jutottak el és pedig a német és frank keresztény papok útján. Először a nemzet fejei barátokoztak meg az új hittel. Pribina és Rastislav fejedelmek csakhamar belátták, hogy a csehszlovák nép nem maradhat meg ősi pogány hitében a keresztény államok szomszédságában. Pártolták tehát a hittérítőket, sőt Pribina keresztény templomot is építtetett Nitrán...*”²⁵

„*A német császár hatalma alá akarta hajtani a Nagymorva Birodalmát, de mivel ez háború útján nem volt lehetséges, a kereszténység elterjesztése útján akarta célját elérni. A kereszténység a Nagymorva Birodalomban terjedni kezdett ugyan, de ezért a Nagymorva Birodalom mégsem került a német császár befolyása alá, mert Rastislav fejedelem, hogy országát a német papok befolyásától megmentse, behívta Cyrillt és Methodot, a két görög testvért. Ezek szent buzgalommal terjesztették Krisztus tanítását a nép nyelvén...*”²⁶

„*A bizánci császár két szaloniki származású testvért, Konstantint és Methodot küldte Nagymorvaországba. Minthogy szülőföldjük környékén szlávok laktak, mindkét apostol tudott szlávul. Konstantin és Methodius éppen hazatértek a kazárok földjéről, ahol mint missionáriusok működtek. Ez útjukról magukkal hozták Szent Kelemennek, az első római püspöknek (pápának) a maradványait. Mielőtt újabb térítő útra indultak volna, egyes istentiszteleti könyveket és a biblia egyes részeit lefordították arra a nyelvre, amelyen a Szaloniki környékén lakó szlávok beszéltek. Ezek nyelve őseink nyelvétől nem nagyon különbözött. Konstantin új írást állított össze, az ún. glagol írást vagy glagolikát.*

Engel Enikő: A két világháború közötti csehszlovákiai történelem és honismereti tankönyvek didaktikai felépítése

*Nagymorvaország népe örömmel fogadta a saloniki testvéreket. A morvák megértették őket az istentiszteletnél is, mivel azt szláv nyelven végezték...*²⁷

„De Rastislav rájött, hogy a hittérítő német papok és szerzetesek egyúttal a német befolyás úttörői is. Ezért keletre, a bizánci császárhoz fordult hittérítőkért. Így került 863-ban az országába két Szalonikiból való görög testvér-szerzetes: Method és Konstantin v. Cyrill, akik már a kazárok között sikerrel terjesztették Krisztus hitét. Ezek szlávul is jól tudtak, sőt a görög abc felhasználásával külön szláv írást, az ún. glagolit (hlahol) írást alapították: ezt némi változtatással, mint cyrill-írást ma is használják a gör. kel. szláv egyházban.”²⁸

Ezekből a részletekből is láthatjuk, hogy ugyanazzal a témával kapcsolatban a különböző korosztályok számára készült könyvekben észrevehetőek kisebb különbségek. Például az elemi és a polgári iskolák számára ugyanazzal a tematikával foglalkozó szövegrész kevésbé részletes, kevesebb adatot tartalmaz, mint a középiskolás tankönyvekben. Az egyre idősebb korosztálynak szóló tankönyvek egyre részletesebbek, és sokkal több adattal, névvel dolgoznak. Például a polgári iskolák tankönyveiben már megjelenik egy újabb szempont az alapiskolai tankönyvekhez képest, ami nem csak a csehszlovák fejedelem okos ötletének láttatja a keresztény hit bevezetését, de egy külső erő, a német birodalom befolyásának kiterjesztését is megemlíti. Másrészt a középiskolai tankönyvekhez képest a mondatok sokkal tagoltabbak és a megfogalmazás is egyszerűbb az elemi és polgári iskolák esetében.

Bár a leíró/szerzői szöveg tartalmi elemzésére nem kívánok bővebben kitérni, mégis fontosnak tartom megjegyezni, hogy ezek a tankönyvi szövegek számos olyan állítást tartalmaznak, amelyek olykor teljesen egyértelműen, máskor nehezebben észrevehetően lapulnak meg a sorok között. Számos ezek közül a magyar és a szlovák együttélés egyes eseményeire vonatkozik.

Összegzés

A tankönyvek felépítése a két világháború közti Csehszlovákiában nagyon hasonló volt. Jelentős különbségek vehetők észre ugyanakkor a középiskolai és az alacsonyabb évfolyamú iskoláknak szánt tankönyvek között. A középiskolai tankönyvekben kevésbé találunk kérdéseket és feladatokat. Bár a polgári és elemi iskolás tankönyvek tartalmaznak olykor feladatokat, azonban nagyon ritka az olyan feladat, amely nem a leíró/szerzői szövegre kérdezne rá. Forrásokat ezekben a tankönyvekben még nem találunk.

A többségük már tartalmaz képeket, azonban ezek többnyire ugyanazoknak a személyiségeknek a portréi, esetleg épületek, művészeti alkotások fotói, amelyek mindössze illusztrációknak tekinthetők, hiszen nem társul hozzájuk kidolgozott didaktikai apparátus.

A leíró/szerzői szövegek nyelvezete legtöbb esetben megfelel a diákok életkorának. A fiatalabbak számára szánt leíró/szerzői szövegek rövidebbek, meseszerűbbek, sokkal kevesebb adatot tartalmaznak és a megfogalmazásuk is gyermekibb, mint egy gimnazistáknak szánt tankönyvben.

Engel Enikő: A két világháború közötti csehszlovákiai történelem és honismereti tankönyvek didaktikai felépítése

Összességében ezek a tankönyvek egyre inkább dekoratívabbakká váltak, azonban többségükben csak a frontális oktatás módszerét támogatták, és nem fektettek nagyobb hangsúlyt a diákok képességeinek fejlesztésére.

IRODALOM

Szakirodalom

- *Biografický lexikón Slovenska* (2002). Zväzok I A – B. Martin: Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 638.
- ENGEL Enikő – VAJDA Barnabás (2021): A képi források és az illusztrációk didaktikai szempontjairól – szlovákiai alapiskolás történelemtankönyvek vizsgálata alapján. *Belvedere Meridionale*, 33. évf. 2. sz. Belvedere Meridionale Kft, Szeged, 133-151.
- ENGEL Enikő (2021): A történelemtanítás problémái a felvidéki magyar iskolákban az első világháború utáni időszakban. *Tanulmánykötet II. XXIV. Tavaszi Szél Konferencia*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest.
- FÓNOD Zoltán (2004): *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–2004*. Madách-Posonium.
- JIREČEK, Miroslav (2014): *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918 – 2013*. Masarykova Univerzita, Brno.
- KAPOSÍ József (2020): *Közelítések a történelemtanítás elméletéhez és gyakorlatához*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest.
- KATONA András – SALLAI József (2002): *A történelem tanítása. Tantárgy-pedagógiai összefoglaló*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- KLÍMA, Stanislav: SZ. N. É. N.: Könyvatadbázis: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/stanislav-klima-111383> (Letöltés: 2022. márc. 4.)
- KOREŇ, Josef: SZ. N., É. N.: A szerző rövid életrajza: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/koren.html> (Letöltés: 2022. márc. 4.)
- KRÁNITZ Zsolt (szerk. 2013): „A késő idők emlékezetében éljenek...” *A Dunántúli Református Egyházkerület lelkeszi önéletrajzai, 1943 – A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések 13. Jubileumi kötetek 2.* Pápa.
- MARTÍNEK, Jiří – MARTÍNEK, Miloslav (1998): *Kdobytkdo - našicestovatelé a geografové*, Libri.
- NAGY Tibor (2021): Didaktikai trendek a történelemtankönyveken keresztül – hogyan és mi változott száz év alatt a történelemtankönyvekben? In: FODOR Richárd – KARAINÉ GOMBOCZ Orsolya – MIKLÓS Ágnes Kata (szerk.) *Pedagógiai változások – a változás pedagógiája III.* Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 179-189.
- Ottův slovník naučný, Encyklopedie obecných Vědomostí. dvacátý osmý díl, (1909) <https://pdfknihy.maxzone.eu/books/OSN/otto28-dopluky.pdf> (Letöltés: 2022. márc. 4.)
- STANISLAV, Nikolau: Születési anyakönyvi kivonat, Matrika narozených, Humpolec M 124. <https://digi.ceskearchivy.cz/3939/123/1477/2755/83/0> (Letöltés: 2022. márc. 4.)

Engel Enikő: A két világháború közötti csehszlovákiai történelem és honismereti tankönyvek didaktikai felépítése

- SZÁRAY Miklós (2010): A térkép szerepe és elemzése a történelemórán. *Történelemtanítás (XLV.) Új folyam I. évf. 2. sz.*
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/05/szaray-miklos-a-terkep-szerepe-es-elemzese-a-tortenelemoran/> (Letöltés: 2022. márc. 4.)
- SZERÉNYI Ferdinánd (szerk. 1933): *A csehszlovákiai magyar tanítók almanachja*. Slovenská Grafia Műintézet, Bratislava.
- VAJDA Barnabás (2018): *Bevezetés a történelemdidaktikába és történelemmetodikába*. Komárom, Selye János Egyetem.

A vizsgált tankönyvek kiadásuk sorrendjében

- KLÍMA Szaniszló (ford. J. L. és P. K. 1920): *Csehszlovák köztársaság honismertetése (Földrajz és történelem). Elemi népiskolák számára*. Pazický D. Könyvnyomdája, Myjava.
- KOREŇ Jozef (1921): *Dejepis československé národa pre ľudové školy (a pre opakovacie školy)* Knih-tlaciareň Arpáda Kóscha, Prešov.
- HLAVNIKA Károly (ford. Dr. Bancík Samu, 1923): *A csehszlovák nemzet rövid története a középiskolák alsóbb osztályai számára*. Bratislava.
- KOREŇ József – JEŽO Márton (magyar verzió: Banai Tóth Pál, 1932): *Történelem és alkotmánytan a magyar tannyelvű népiskolák felsőbb osztályai számára*. Stehr-féle könyvkereskedés és könyvkiadóvállalat, Prešov.
- PEŠEK József (ford. Bujnák Pál, 1925): *Haza és világ II. Képek az ókori és középkori történelemből. A középiskolák alsóbb osztályai számára*. Profesorské nakladatelstvi v Kníhkupectvi, Praha.
- PEŠEK József (ford. Bujnák Pál, 1925): *Haza és világ III. Képek a középkori és újkor történetéből. A középiskolák alsóbb osztályai számára*. Profesorské nakladatelstvi v Kníhkupectvi, Praha.
- PEKÁŘ József (ford. Orbán Gábor, 1925): *A csehszlovák nemzet történelme. A középiskolák legfelső osztályai számára*. Profesorské nakladatelstvi v Kníhkupectvi, Praha.
- STANISLAV, Nikolau – BAXA, Bohumil – STOCKY, Ján (ford. Orbán Gábor, 1925): *Csehszlovák honismeret. A középiskolák legelső osztályai és a tanítóképző intézetek III. évfolyama számára*. Profesorské Nakladatelstvi a kníhkupectví, Praha.
- BANAI TÓTH Pál – DR. PÁLESCH Ervin (1925): *Történelem és alkotmánytan I. rész. A magyar tannyelvű polgári iskolák I. osztálya számára*. Academia Könyvkiadó. Bratislava.
- REINHARD Frigyes (ford. Gisztl Margit, 1926): *Történelem, polgári iskolák számára I. rész*, Stiepel testvérek Könyvkiadó Vállalata, Liberec.
- DR. MAGYAR Győző (1926): *Világtörténelem a középiskolák felső osztályai számára*. „Komensky” Kiadó és Irodalmi Társaság, Bratislava.
- DR. MAGYAR Győző (1927): *Világtörténelem II. rész. A középkor és újkor 1648-ig. A középiskolák VI. osztályai számára*. „Komensky” Kiadó és Irodalmi Társaság, Bratislava.
- PÁLESCH Ervin – BANAI TÓTH Pál (1927): *Történelem II. rész. A csehszlovák köztársaságbeli magyar tannyelvű háromosztályos polgári iskolák II. osztálya számára*. Academia Könyvkiadóvállalat, Bratislava.

Engel Enikő: A két világháború közötti csehszlovákiai történelem és honismereti tankönyvek didaktikai felépítése

- MAGYAR Győző (1931): *Világtörténelem I. rész, Az ókor és a középkor a XII. század végéig. A középiskolák III. osztályai számára.* Spitzer Könyvkiadó Vállalata, Komárom.
- KOREŇ József – JEŽO Márton (magyar verzió: Banai Tóth Pál, 1932): *Történelem a csehszlovák köztársaság magyar tannyelvű elemi iskoláinak 6–8. évfolyama számára.* II. kiadás. Stehr-féle könyvkereskedés és könyvkiadóvállalat, Prešov.
- MAGYAR Győző (1933): *Világtörténelem a középiskolák alsó osztályai számára: II. rész. A középkor utolsó századai és az újkor 1789-ig a III. osztály számára.* Spitzer Sándor, Komárom.
- MAGYAR Győző (1934): *Világtörténelem a középiskolák alsó osztályai számára: III. rész. Az újkor 1789-től és a legújabb kor, valamint a haza történelem összefoglalása a IV. oszt. számára.* Spitzer Sándor, Komárom.
- JANOŠKA, Miloš – BANAI TÓTH Pál (1935): *A szülőföld és honismeret könyve. A Csehszlovák Köztársaságbeli magyar tanítási nyelvű elemi iskolák negyedik és ötödik évfolyama számára,* A csehszlovák Grafikai Unió r. t. kiadása, Praha-Prešov.
- HORČIČKA–LEDŘ–BANAI: *A magyar tanítási nyelvű polgári iskolák egyéves tanfolyama számára.* A csehszlovák Grafikai Unió r. t. kiadása, Praha-Prešov, 1938.

JEGYZETEK

- ¹ Ottův slovník naučný. Encyklopedie obecných vědomostí. Dvacátýosmy díl (1909), 593. <https://pdfknihy.maxzone.eu/books/OSN/otto28-doplnky.pdf> (Letöltés: 2022. jan. 26.)
- ² STANISLAV, Nikolau: Születési anyakönyvi kivonat, Matrika narozených, Humpolec M 124. <https://digi.ceskearchivy.cz/3939/123/1477/2773/83/0> (Letöltés: 2022. jan. 26.)
- ³ MARTÍNEK, Jiří – MARTÍNEK, Miloslav (1998): *Kdo byl kdo – na šicestovatelé a geografové*, Libri.
- ⁴ Könyvatadbázis: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/stanislav-klima-111383> (Letöltés: 2022. jan. 26.)
- ⁵ A szerző rövid életrajza: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/koren.html> (Letöltés: 2022. jan. 26.)
- ⁶ *Biografický lexikón Slovenska* (2002). Zvázok, I. A. – B. Martin: Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 638.
- ⁷ Slovenský biografický slovník. Zvázok II. E – J. Martin: Matica slovenská, 1987.
- ⁸ FÓNOD Zoltán (2004): *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–2004.* Második, javított kiadás. Madách-Pozonium, 247-248.
- ⁹ KRÁNITZ Zsolt (szerk., 2013): „A késő idők emlékezetében éljenek...” *A Dunántúli Református Egyházkerület lelkesítő életrajzai, 1943 – A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések 13. Jubileumi kötetek 2. Pápa, 237.*
- ¹⁰ SZERÉNYI Ferdinánd (szerk., 1933): *A csehszlovákiai magyar tanítók almanachja.* Slovenská Grafia műintézet, Bratislava, 244.
- ¹¹ Engel Enikő—Vajda Barnabás (2021): A képi források és az illusztrációk didaktikai szempontjairól – szlovákiai alapiskolás történelemtankönyvek vizsgálata alapján, *Belvedere Meridionale*, 33. évf. 2. sz. Belvedere Meridionale Kft. Szeged, 136.
- ¹² NAGY Tibor (2021): Didaktikai trendek a történelemtankönyveken keresztül – hogyan és mi változott száz év alatt a történelemtankönyvekben? In: FODOR Richárd – KARAINÉ GOMBOCZ Orsolya – MIKLÓS Ágnes Kata (szerk.): *Pedagógiai változások – a változás pedagógiája III.* Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 191.
- ¹³ KATONA András – SALLAI József (2002): *A történelem tanítása. Tantárgy-pedagógiai összefoglaló.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 62.
- ¹⁴ Vö. SIMON Attila (2010): *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok a sorsfordító 1938-as évben.* Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. (Ebben a monográfiában a szerző külön cseh és szlovák nemzetéről ír, nem pedig csehszlovákról.) és SZARKA László (1996): *A cseh-szlovák kettéválás történeti háttere. Új forrás*, 28. évf. 6. sz. <https://epa.oszk.hu/00000/00016/00016/960601.htm> (Letöltés: 2022. márc. 20.) (A tanulmányban a szerző a csehszlovákizmust fikciónak nevezi.)
- ¹⁵ JIREČEK, Miroslav (2014): *Vývoj vyučovacích předmětů dějepisu v letech 1918 – 2013.* Masarykova Univerzita, Brno, 67.

Engel Enikő: A két világháború közötti csehszlovákiai történelem és honismereti tankönyvek didaktikai felépítése

-
- ¹⁶ ENGEL Enikő (2021): A történelemtanítás problémái a felvidéki magyar iskolákban az első világháború utáni időszakban. *Tanulmánykötet II. XXIV. Tavaszi Szél Konferencia*, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 381.
- ¹⁷ VAJDA Barnabás (2018): *Bevezetés a történelemdidaktikába és történelemmetodikába*. Komárom, Selye János Egyetem, 115-116.
- ¹⁸ KATONA András – SALLAI József (2002): *A történelem tanítása. Tantárgy-pedagógiai összefoglaló*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 126.
- ¹⁹ SZÁRAY Miklós (2020): A térkép szerepe és elemzése a történelemórán. *Történelemtanítás (XLV.) Új folyam I. évf. 2. sz.*
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/05/szaray-miklos-a-terkep-szerepe-es-elemzese-a-tortenelemoran/> (Letöltés: 2022. márc. 3.)
- ²⁰ JANOŠKA, Miloš – BANAI TÓTH Pál (1935): *A szülőföld és honismeret könyve. A Csehszlovák Köztársaságbeli magyar tanítási nyelvű elemi iskolák negyedik és ötödik évfolyama számára*, A csehszlovák Grafikai Unió r. t. kiadása, Praha-Prešov, 22.
- ²¹ KAPOSÍ József (2020): *Közelítések a történelemtanítás elméletéhez és gyakorlatához*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Budapest, 26-27.
- ²² Az elemi iskolák a mai szlovákiai alapiskolák alsó tagozatainak feleltethetők meg.
- ²³ JANOŠKA–BANAI (1935) 56.
- ²⁴ JANOŠKA–BANAI (1935) 56.
- ²⁵ KOREŇ József – JEŽO Márton (1932, magyar verzió: Banai Tóth Pál): *Történelem és alkotmánytan a magyar tannyelvű népiskolák elsőbb osztályai számára*. Stehr-féle könyvkereskedés és könyvkiadóvállalat, Prešov, 29.
- ²⁶ BANAI TÓTH Pál – DR. PÁLESCH Ervin (1925): *Történelem és alkotmánytan I. rész. A magyar tannyelvű polgári iskolák I. osztálya számára*. Academia Könyvkiadó, Bratislava, 20-21.
- ²⁷ PEŠEK József (1925): *Haza és világ II. Képek az ókori és középkori történelemből. A középiskolák alsóbb osztályai számára*. Ford. BUJNÁK Pál. Profesorské nakladatelství v Knihkupectví, Praha, 114.
- ²⁸ MAGYAR Győző (1931): *Világtörténelem I. rész, Az ókor és a középkor a XII. század végéig. A középiskolák III. osztályai számára*. Spitzer Könyvkiadó Vállalata, Komárom, 115.